

інноваціями, які економічна теорія визнала ключовим чинником економічного розвитку суспільства [2; 3].

Інноваційні теорії технологічних змін сформували концептуальні засади розвитку суспільств та економік, які ґрунтуються на постійному оновленні технологічної бази виробничої діяльності, зміні технологій, технологічних устроїв. Спонукає до таких змін – прагнення підприємців до підвищення прибутковості. Її зменшення внаслідок широкої дифузії інновацій у галузі змушує підприємців до постійного пошуку, що прискорює темпи науково-технічного прогресу і сприяє підвищенню продуктивності праці у всіх сферах діяльності. Це, в свою чергу, зумовлює соціально-економічний розвиток суспільства, підвищення рівня життя населення, відкриває нові можливості реалізації творчого потенціалу особистості, та, відповідно, створює умови для нового витка науково-технічного прогресу. Впровадження інновацій, крім інших переваг, дозволяє бізнесу вирішити таке важливе завдання як забезпечення економічної безпеки.

13.2. Обґрунтування взаємозв'язку економічної безпеки та інноваційного розвитку бізнесу

Проблема економічної безпеки та інноваційного розвитку як окремих суб'єктів підприємницької діяльності, так і національної економіки в цілому в умовах сьогодення має особливе значення. Вона загострюється у зв'язку зі стрімким наростанням невизначеності у зовнішньому середовищі та поглибленням політичних та соціально-еколого-економічних проблем суспільства.

Багато досліджень сучасних науковців присвячено питанням економічної безпеки. При цьому одна група дослідників трактує економічну безпеку у достатньо широкому аспекті як комплексне поняття [4; 5; 6]. Друга група дослідників ототожнює економічну безпеку з фінансово-економічною безпекою на підставі обґрунтованого твердження про те, що за рівнем фінансових показників можливо встановити загальний стан економічної безпеки [7; 8; 9; 10; 11]. Третя група, розглядаючи економічну безпеку в цілому, відокремлює і зосереджується на її фінансовій функціональній складовій [12; 13; 14]. Оскільки часто у визначеннях фінансово-економічної та фінансової безпеки зустрічаються узагальнення, які стосуються безпосередньо економічної безпеки, під час аналізу наукових джерел увага зверталась на поняття економічної, фінансово-економічної та фінансової безпеки. При цьому однією з цілей дос-

лідження було поставлено з'ясувати сутність економічної безпеки бізнесу як відкритої соціально-економічної системи.

Оскільки економічну безпеку неможливо розглядати у відриві від фінансових показників, будемо притримуватися більш широкого погляду на економічну безпеку першої виділеної нами групи дослідників. При цьому не вважаємо за суттєве розділяти поняття «економічна безпека» та «фінансово-економічна безпека». Економічний напрям діяльності бізнесу завжди був комплексним і визначальним для оцінки та регулювання усіх елементів системи господарювання, а фінансові кошти забезпечують умови реалізації інших елементів та виконують роль їх кількісної оцінки [15, с. 112].

У результаті дослідження виявлено, що економічна безпека включає комплекс методів, засобів та заходів захисту економічних інтересів. Аспекти, в яких розглядається економічна безпека: ресурсне забезпечення; протидія негативним зовнішнім і внутрішнім чинникам; гармонізація та адаптація до зовнішнього середовища; стан захищеності; ефективне використання ресурсів; досягнення поставлених цілей; передумови розвитку; відтворення потенціалу; підвищення ефективності. На підставі виділених аспектів є можливість сформулювати підходи до сутності цього поняття: статичний; динамічний (ресурсно-функціональний; функціонально-цільовий); відтворювальний (рис. 13.7).

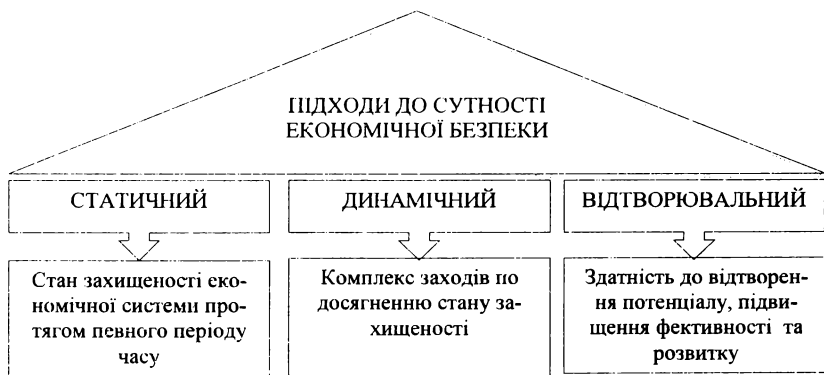

Рис. 13.7. Наукові підходи до сутності економічної безпеки
(розроблено автором)

Економічна безпека – це стан захищеності у певний момент часу, якого досягає бізнес як соціально-економічна система у процесі ефективного вико-

ристання власного потенціалу з урахуванням впливу чинників внутрішнього і зовнішнього середовищ. В умовах динамічних ринкових відносин стан захищеності не може залишатися тривалий час у незмінному вигляді. Тому економічну безпеку необхідно розглядати як у статичному, так й у динамічному прояві. Статичний прояв економічної безпеки – як результат, досягнення ефективності діяльності, динамічний – як процес, дії, заходи, спрямовані на підвищення ефективності, підтримання та відтворення потенціалу, стійкий розвиток.

Під економічною безпекою розуміємо збалансованість внутрішньої структури бізнесу як відкритої соціально-економічної системи, за якого він стабільно функціонує, відтворюється і розвивається, а також гармонійна взаємодія бізнесу із зовнішнім середовищем. У стані збалансованості економічна система являє собою здебільшого статичні зв'язки між окремими системними елементами. Динамічний характер цих зв'язків розкривається в процесі управління за функціями [16, с. 274]. Відмінність даного визначення полягає у виокремленні збалансованості внутрішньої структури та гармонійної взаємодії із зовнішнім середовищем як основних суттєвих ознак економічної безпеки.

Економічна безпека – це стан бізнесу як соціально-економічної системи, за якого досягається такий рівень захищеності, за якого вплив негативних чинників зовнішнього середовища мінімальний, а позитивних – сприятливий до розвитку потенціалу бізнесу. При цьому під розвитком потенціалу розуміється його відтворення на більш якісному рівні за рахунок впровадження інноваційних техніко-технологічних рішень, новітніх способів, методів та інструментів організаційного, маркетингового, інтелектуального, фінансового, інформаційного спрямування, тобто у всіх напрямках функціонування системи. Звідси зроблено висновок про системність економічної безпеки, інтегрованість та комплексний її характер. Це означає, що заходи щодо підтримання економічної безпеки бізнесу носять стратегічний і тактичний характер.

Загалом у процесі дослідження автором зроблено висновок про тісний циклічний зв'язок між потенціалом, ефективністю, економічною безпекою та розвитком бізнесу як соціально-економічної системи.

Ефективне використання потенціалу – це шлях до забезпечення економічної безпеки. Використання – це дія, процес. Ефективність – результат (хоча ефективність – це показник відношення результату до витрат ресурсів, але в даному дослідженні ефективність у контексті її підвищення розглядається

саме як результат, досягнення мети). Відповідно, економічна безпека є результатом ефективного використання потенціалу і залежить від нього. Коли економічна система знаходиться у стані захищеності, вона має можливості до власного розвитку, оскільки не витрачає зайвих зусиль на подолання будь-яких перешкод функціонуванню (рис. 13.8).

Рис. 13.8. Взаємозв'язок потенціалу, економічної безпеки та розвитку бізнесу (розроблено автором)

Звичайно, в умовах ринкових відносин неможливо постійно знаходитися у стані захищеності. Можливо навіть стверджувати, що такий стан в реальних умовах носить більш теоретичний характер, становить певну межу, до якої бізнес як соціально-економічна система прагне і досягаючи на якийсь час, втрачає і знову прагне до неї. Це ще раз підтверджує системність економічної безпеки, її прагнення до стану рівноваги під впливом дії зовнішніх і внутрішніх чинників.

На тривалість знаходження бізнесу як соціально-економічної системи у стані економічної безпеки значний вплив має якість реалізації функцій управління, тобто якість менеджменту. Цей чинник сьогодні відносять до найвищого рівня конкурентоспроможності бізнесу. При цьому якість менеджменту залежить від якісного аналізу та оцінки рівня економічної безпеки, результати якої важливі для прийняття управлінських рішень. Саме аналіз економічної безпеки спрямований на виявлення зовнішніх і внутрішніх факторів та їх вплив на результати діяльності бізнесу, що дозволяє виявити резерви, тобто невикористані можливості підвищення його ефективності, та прийняти управлінські рішення, спрямовані на розвиток бізнесу.

Для проведення якісного аналізу економічної безпеки важливе значення має виділення суттєвих її складових.

Найбільш поширеним підходом до виділення складових економічної безпеки на мікрорівні є функціональний. Так, О. В. Ареф'єва [17], О. В. Васильєв [18, с. 143] виокремлюють такі складові: інтелектуальну, кадрову, фінансову, техніко-технологічну, політико-правову, екологічну, інформаційну та силову. С. М. Ілляшенко [19] до них додає ринкову, а також інтерфейсну складову, що характеризує надійність взаємодії з економічними контрагентами підприємства.

А. М. Ткаченко, О. Л. Резніков [20, с. 106] виділяють лише чотири складові: соціальну, фінансову, виробничу та збутову.

В. Є. Глушков, Р. М. Редько [21, с. 50] обґрунтовують такий набір складових економічної безпеки: соціально-економічна, фінансова, виробнича, екологічна, силова, організаційно-управлінська, матеріально-технічна, інформаційно-правова.

Т. Г. Васильців [22, с. 15], досліджуючи економічну безпеку на різних ієрархічних рівнях національної економіки (економічна безпека держави, регіону, підприємництва як сектора економіки, підприємства, підприємницької діяльності) виокремлює її складові також за функціональною ознакою, при цьому виділяє елементи, які забезпечують життєздатність підприємства як первинної ланки: фінансова стійкість та незалежність; конкурентоспроможність; ефективність управління, правового захисту; захист інформаційного середовища; безпека персоналу, майна та комерційних інтересів.

М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева [23, с. 129] вважають, що до складових економічної безпеки не слід відносити ті, які носять не економічний характер. У структуру економічної безпеки вони відносять тільки ті складові, які містять або ґрунтуються на економічних відносинах, а саме фінансову, внутрішньо економічну, зовнішньоекономічну та соціально-економічну.

На підставі огляду вищезазначених наукових джерел з'ясовано, що найбільш суттєвими є такі структурні елементи економічної безпеки бізнесу (розташовано у спадаючому порядку за кількістю згадувань): інтелектуально-кадрова (або соціально-економічна), фінансова, виробнича (або техніко-технологічна), екологічна. Такий набір складових відповідає поширеній сьогодні концепції сталого розвитку.

Однак, часто застосовуваний підхід включення у структуру економічної безпеки усіх можливих складових вважаємо не достатньо обґрунтованим і переобтяжливим для цілей управління. Погоджуємося частково з позицією М. М. Єрмошенка та К. С. Горячевої, які вважають, що до складових економічної

безпеки не слід відносити ті, які носять не економічний характер [23, с. 129]. Автори заперечують необхідність включення до складових економічної безпеки силової, інформаційної, інтелектуальної, екологічної, політико-правової складових.

Дійсно, у структуру економічної безпеки не доцільно включати політико-правову, силову та інформаційну складові, оскільки це навіть не складові, а більше передумови, необхідні для забезпечення та підтримання економічної безпеки. Так, державна реєстрація, правове забезпечення, дотримання вимог чинного законодавства, постійне відслідковування законодавчих змін – це обов'язкові та необхідні умови, які мають виконувати усі суб'єкти господарювання для здійснення господарської діяльності. Силовий захист підприємств від, наприклад, рейдерських захоплень більше стосується питань їх охорони. До речі, не всі підприємства створюють власні служби безпеки або наймають охорону з боку. Отримання, зберігання, використання та розповсюдження інформації апіорі необхідне як для комунікацій всередині підприємств, так й для комунікацій із зовнішнім середовищем. Усі ці передумови (правова, силова, інформаційна) є центрами витрат для звичайного підприємства. Лише для підприємств, які виробляють певні продукти та надають послуги (юридичні, з охорони, інформаційні), ці продукти (або послуги) можна віднести до виробничої складової економічної безпеки таких підприємств.

Але вважаємо, що інтелектуальна складова має бути включена до складу економічної безпеки, причому у зв'язку з інноваціями (об'єкти авторського права, інтелектуальної та промислової власності, наявність яких захищає підприємство з юридичної точки зору, а використання дає можливість отримувати економічну вигоду). Екологічна складова може бути об'єднана з виробничою (техніко-технологічною) складовою, оскільки питання екології, охорони праці, безпеки довкілля тощо – це питання виробничого характеру і не існують окремо самі по собі. Також в умовах ринкових відносин і жорсткої конкуренції доцільно включити у структуру економічної безпеки маркетингову та інноваційну складові, про що мова буде йти нижче.

Отже, до складових економічної безпеки віднесено: маркетингова, інноваційна, виробнича (техніко-технологічна), соціально-економічна, фінансова. Підкреслимо, що усі ці складові взаємопов'язані та взаємодіють одна з одною, не можуть існувати одна без одної, тобто мають системний характер. Крім того, у склад економічної безпеки включені ті елементи, які пов'язані з продукцією (роботами, послугами), реалізація якої (яких) дозволяє отримувати

то дохід й, за вирахуванням здійснених витрат, – прибуток, тобто мають безпосереднє відношення саме до економічних відносин господарюючих суб'єктів.

Наявність *маркетингової складової* у складі економічної безпеки забезпечує підтримання та розширення попиту на продукцію підприємства. Ця складова є визначальною в умовах ринкових відносин, оскільки саме споживачі, купуючи продукцію, дозволяють підприємству отримувати дохід від її реалізації та прибуток. Тобто економічна безпека, у першу чергу, забезпечується завдяки вірно встановленим потребам споживачів та вірно прогнозованому попиту. Для цього необхідно проводити постійний моніторинг ситуації на ринку, вивчати існуючих та потенційних конкурентів, вивчати потреби споживачів тощо. Результати такого моніторингу використовуються для прийняття конкретних рішень, спрямованих на удосконалення та розвиток як продукції, так і самого підприємства.

В сучасних умовах жорсткої конкуренції удосконалення продукції і розвиток бізнесу забезпечується завдяки використанню інновацій, що обумовлює включення до складу економічної безпеки *інноваційної складової*. Саме впровадження у практику господарської діяльності найновітніших результатів сучасних наукових досліджень дозволяють забезпечити та підтримувати економічну безпеку. Для цього необхідно відслідковувати новації, які з'являються на ринку, здійснювати їх відбір для впровадження на підприємстві, здійснювати власні науково-технічні та конструкторсько-технологічні розробки, впроваджувати новації: новітню продукцію, новітні технології, методи та способи організації і ведення бізнесу тощо. При цьому наукові результати мають бути юридично захищені, тому до інноваційної складової відносимо об'єкти інтелектуальної та промислової власності, які використовуються підприємством та приносять економічну вигоду.

Виробнича (техніко-технологічна) складова у складі економічної безпеки обумовлюється необхідністю використовувати у виробництві передову техніку та технології для забезпечення якості та конкурентоспроможності продукції (робіт, послуг). Крім того, дотримання чинних екологічних норм, мінімізація втрат від забруднення довкілля, дотримання вимог охорони праці – ці екологічні питання виробничого характеру відносимо до цієї складової, оскільки вони безпосередньо і нерозривно з нею пов'язані.

Соціально-економічна складова економічної безпеки має важливе значення, оскільки від невірно підбраного персоналу (недостатньої компетенції,

низьких здібностей, недосконалих навичок) може знижуватися ефективність усіх інших складових та економічна безпека в цілому. Ефективне управління персоналом, підвищення кваліфікації працівників підприємства та залучення висококваліфікованих працівників з ринку праці, удосконалення корпоративної культури – все це шляхи зміцнення цієї складової та підтримання економічної безпеки загалом.

Фінансова складова важлива з точки зору кількісного виміру забезпечення та максимально ефективного використання ресурсів підприємства. Шляхами до зміцнення цієї складової та економічної безпеки в цілому є постійний моніторинг фінансового стану підприємства, забезпечення фінансової стійкості, ліквідності, високої рентабельності.

Ефективність управління бізнесу на рівні підприємств залежить від обґрунтовано встановлених складових економічної безпеки, кількість та якісний склад яких має бути оптимальним з точки зору можливостей оцінки, результати якої використовуються для прийняття управлінських рішень.

Ринок навіть у найтяжчі часи для країни диктує свої вимоги. Говорити про економічний розвиток сьогодні важко, але з часом забезпечити економічну безпеку бізнесу, загалом національній економіці допоможе застосування інновацій. Сьогодні навіть про інновації можна сказати «традиційно». «Традиційно» з точки зору беззаперечності їх використання для можливостей розвиватися інтенсивним шляхом. Впровадження інновацій у бізнесі пов'язане, як правило, з реалізацією інноваційних проектів і програм.

Особливістю інноваційних проектів є спрямованість на виробництво інноваційного продукту, зазвичай принципово нового або удосконаленого, такого, що має елементи суттєвої новизни. Такий продукт дозволяє підприємству привертати увагу споживачів та досягати конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

Взагалі під *управлінням проектами* розуміють: процес управління командою і ресурсами проекту за допомогою специфічних методів, засобів, інструментів, використання яких дає змогу в умовах обмеженості часу та ресурсів, ризику, а іноді і невизначеності, забезпечити безумовне досягнення поставленої мети з дотриманням вимог зацікавлених осіб [16, с. 13; 24, с. 5]; систему мислення, знань, процедур і методів для послідовної реалізації проекту, направленою на отримання доданої цінності за певний період, шляхом формування тимчасової команди для виконання конкретного завдання [25, с. 18].

Додамо до ознак інноваційного проекту в процесі управління ним, таких, що відрізняють його від інших проектів: інноваційний продукт, який очікується на виході; невизначеність та підвищений ризик; управління крім інших і нематеріальними активами (права інтелектуальної власності); можливість використання альтернативних джерел фінансування (венчурний капітал).

Інноваційні програми являють собою вищий рівень управління порівняно з управлінням інноваційними проектами, оскільки останні є базовими структурними одиницями інноваційних програм. Управління інноваційними програмами і проектами передбачає синхронізацію дій вищого керівництва підприємства (топ-менеджерів) і менеджерів інноваційних проектів. Саме вище керівництво формує місію і стратегічні цілі діяльності підприємства та окреслює коло інновацій, необхідних для їх реалізації. Координацію менеджерів інноваційних програм і проектів здійснює програмний топ-менеджер, який відповідає за інноваційний розвиток підприємства. Він має володіти програмним баченням і підходами до комплексного планування, впровадження та інтеграції проектів у програмах. Програмний менеджер має бути здатним вирішувати комплексні проблеми, вміти вирішувати нові нестандартні завдання інноваційного розвитку, що потребує оволодіння знаннями у різноманітних сферах: законодавства, науки, технології, інженерії, фінансів, соціальних компетенцій, і, зрештою, в умовах ринкових відносин, нової форми управління змінами.

Інноваційна програма включає: місію; цінність; стратегії; завдання; ресурси; показники; управління командою для здійснення позитивної взаємодії багаточисельних і різноманітних учасників процесу реалізації програми й інших зацікавлених сторін. Інноваційні проекти в інноваційних програмах автономні, але відбувається їх інтеграція завдяки кваліфікованому управлінню програмного топ-менеджера.

Найважливішими параметрами в процесі управління проектами (керуваними змінними) є: зміст (продукт і обсяги), час, якість, бюджет (фінанси і ті ресурси, що можна придбати в рамках виділених коштів). Ті самі ознаки відносяться і до управління інноваційними проектами. Відмінністю можуть бути вимоги до самих параметрів, наприклад, сам продукт, який очікується на виході проекту та має бути унікальним або підвищені вимоги до якості.

В управлінні інноваційними проектами і програмами застосовують різні наукові підходи: системний, функціональний, процесний, сценарний, ситуаційний [24, с. 5; 25; 26, с. 17].

Системний підхід передбачає розглядати інноваційні програми і проекти як динамічну систему в умовах змін навколишнього середовища, до системних елементів якої відносяться: *суб'єкт управління* або підсистема, що управляє (вище керівництво, програмний топ-менеджер, менеджери інноваційних проектів); *об'єкт управління* або підсистема, якою управляють (інноваційні проекти і програми); вплив зовнішнього середовища (фактори макрота мікросередовищ, які змінюються в умовах ринкових відносин та чинять вплив на прийняття рішень в підсистемі, що управляє); *вхід* (обмеження – введення інформації, необхідної для виконання проектів і програм; ресурси – матеріально-технічні, нематеріальні, людські, фінансові); *вихід* – інноваційні продукти проектів, які підлягають здачі замовникові; цільові настанови (комплекс цільових настанов (місія інноваційної програми, стратегічні, тактичні й оперативні цілі інноваційних проектів) на досягнення результату (створення інноваційних продуктів); *механізм управління інноваційними проектами і програмами* (сукупність принципів, методів та інструментів, за допомогою яких суб'єкт управління чинить вплив на об'єкт управління – складається з нормативно-правового, інформаційного, організаційного, матеріально-технічного та фінансового забезпечень, відповідних інструментів, методів та важелів); *процес* (відбувається за класичним підходом до управління, запропонованим А. Файолем з додаванням функції аналіз, необхідної з точки зору аналізу вхідної інформації, результати якого використовуються для подальшого планування); *зворотний зв'язок* (інформація про відповідність результату (інноваційних продуктів) місії інноваційної програми та стратегічним, тактичним й оперативним цілям інноваційних проектів; інформація надходить до суб'єкта управління).

Функціональний підхід передбачає управління за виділеними функціональними напрямками: маркетинговий, науково-дослідницький та дослідно-конструкторський, інтелектуальної власності, виробничий, економічний, фінансовий, кадровий, інформаційно-комунікаційний.

Процесний підхід передбачає управління за стадіями життєвого циклу в процесі реалізації інноваційних проектів і програм.

Сценарний підхід використовується для прийняття управлінських рішень щодо вибору найкращих варіантів розвитку подій для реалізації інноваційних проектів і програм в умовах невизначеності і ризику.

Ситуаційний підхід застосовується в умовах, коли необхідно кардинально вирішувати проблему з урахуванням поточної ситуації, що склалася.

В управлінні інноваційними проектами і програмами важливе значення мають планування і контроль. *Планування інноваційного проекту* як структурної одиниці інноваційної програми – це процес визначення змісту проекту, його мети, головних завдань та, відповідно до цього, розподілення обсягів робіт, ресурсів і витрат між окремими виконавцями для вчасного й ефективного здійснення проекту в заданих календарних термінах. В процесі реалізації проекту майже завжди неминуче виникають події, які призводять до відхилень від плану, що потребує його своєчасного коригування в частині перерозподілу ресурсів. Основне завдання менеджера проекту – забезпечити вчасне його виконання в межах виділених коштів та у встановлені терміни. Тому він повинен постійно відслідковувати, як виконуються роботи по проекту, як працюють виконавці, які проблеми призводять до відхилень від плану і бюджету та приймати рішення і виконувати відповідні дії стосовно усунення виявлених проблем. Таким чином забезпечується *контроль в управлінні проектом*.

Впровадження інновацій шляхом успішної реалізації інноваційних проектів і програм завдяки кваліфікованому управлінню, крім забезпечення та підтримання економічної безпеки, надає можливість стійкого розвитку як бізнесу, так і національної економіки в цілому.

Література

1. Кібік О. М. Теорія бізнесу [Текст] : навч. посіб / О. М. Кібік, К. В. Белоус. – К. : Алерга, 2012. – 256 с.
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития [Текст] / Й. Шумпетер. – М: Прогресс, 1992. – 231 с.
3. Стадник В. В. Інноваційний менеджмент [Текст] : навч. посібн. / В. В. Стадник, М. А. Йохна. – К. : Академвидав, 2006. – 464 с.
4. Варналій З. С. Економічна безпека : [навч. посібн.] / [З. С. Варналій, П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул та ін.]; За ред. З. С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
5. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : [монографія] / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, О. Р. Бойкевич, В. В. Каркавчук ; [за ред. Т. Г. Васильціва]. – Львів : ЛКА, 2012. – 386 с.
6. Ортинський В. Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ / В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.

7. Івашенко О. В. Фінансово-економічна безпека підприємства / О. В. Івашенко // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2013. – Т. 18. – Вип. 1/1. – С. 142-145. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2013_18_1_1/32.pdf.
8. Мойсеєнко І. П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : [навч. посібник] / І. П. Мойсеєнко, О. М. Марченко. – Львів, 2011. – 380 с.
9. Подольчак Н. Ю. Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки : [навч. посібник] / Н. Ю. Подольчак, В. Я. Карковська. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 268 с.
10. Столбов В. Ф. Особливості управління системою фінансово-економічної безпеки будівельних підприємств / В. Ф. Столбов, Г. М. Шаповал // Комунальне господарство міст. – Науково-технічний збірник, 2013. – №111. – С.103-108.
11. Трухан О. Л. Наукова інтерпретація функцій стратегічного управління підприємствами / О. Л. Трухан // Вісник ХН. Економічні науки. – 2010. – № 1. – Т. 2. – С. 29-35.
12. Амосов О. Ю. Фінансова безпека підприємства в сучасних економічних умовах: теоретичний аспект / О. Ю. Амосов // Проблеми економіки. – № 4, 2011. – С. 76-80.
13. Барановський О. І. Фінансова безпека : [монографія] / О. І. Барановський. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
14. Мартюшева Л. С. Фінансова безпека підприємства як самостійний об'єкт управління / Л. С. Мартюшева, Т. Е. Петровська, Н. І. Трихліб // Научно-технический сборник, Коммунальное хозяйство городов, 2006. – №71. – С. 235–238.
15. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность : [монографія] / Д. И. Кокурин. – М. : Экзамен, 2001. – 576 с.
16. Сучасні перспективи розвитку систем економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання: Монографія / за ред. проф. Мігус І. П. – Черкаси: ТОВ «МАКЛАУТ». – Черкаси, 2012. – 636 с.
17. Ареф'єва О. В. Наукові основи формування економічної безпеки підприємств [Текст] / О. В. Ареф'єва // Недержавна система безпеки підприємства як суб'єкт національної безпеки України : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 трав. 2001 р.) / М-во освіти і науки України; Європ. ун-т. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2001. – С. 49-53.

18. Васильєв О. В. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств [Текст] / Олексій Вікторович Васильєв, Вікторія Ігорівна Мейта // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Том 14. – № 2. – С. 138-145. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///D:/User.Data/Downloads/193-1240-1-PB%20\(1\).pdf](file:///D:/User.Data/Downloads/193-1240-1-PB%20(1).pdf).

19. Ільяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке [Електронний ресурс] / С. Н. Ільяшенко // Вісник сумського державного університету. Серія Економіка. – Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/16196/1/2003_3.pdf.

20. Ткаченко А. М. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства / А. М. Ткаченко, О. Л. Резніков // Вісник економічної науки України. – № 1, 2010. – С. 101-106.

21. Глушков В. Є. Економічна безпека підприємства як динамічна категорія / В. Є. Глушков, Р. М. Редько // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2012. – №4(70). – Том 2. – С. 47-52.

22. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : [монографія] / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, О. Р. Бойкевич, В. В. Каркавчук ; [за ред. Т. Г. Васильціва]. – Львів : ЛКА, 2012. – 386 с.

23. Єрмошенко М. М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : наук. монографія / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева; Нац. акад. упр. – К. : Нац. акад. упр., 2010. – 232 с.

24. Козик В. В. Практикум з управління проектами : [навч. посібник] / В. В. Козик, І. Є. Тимчишин. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 180 с.

25. Керівництво з управління інноваційними проектами і програмами організацій : [Монографія] // Переклад на українську мову під редакцією проф. Ярошенка Ф.О. – К.: Новий друк, 2010. – 160 с.

26. Батенко Л. П. Управління проектами: [навч. посібник] / Л. П. Батенко, О. А. Загородніх, В. В. Ліщинська. – К.: КНЕУ, 2003. – 231 с.